

Ἡ ἐκκλησιαστικὴ πολιτικὴ τῶν Βυζαντινῶν στοὺς χρόνους τοῦ Μεγάλου Φωτίου καὶ ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Ρώσων τοῦ Κιέβου*

Γεωργίου Παν. Κουντούρη**

Ὁ Πατριάρχης Φώτιος, μία ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες μορφές τῆς χριστιανικῆς γραμματείας¹ καὶ τῶν διαφόρων ἐπιστημῶν τῆς ἐποχῆς του², ἀνῆλθε, ὡς γνωστόν, στὸν πατριαρχικὸ θρόνο στὶς 25 Δεκεμβρίου τοῦ 858. Ἄρχισε τότε γιὰ τὴ βυζαντινὴ Ἐκκλησία μία ἐποχὴ ταραχῶν, παραλλήλως ὅμως ἦταν καὶ ἀπὸ τὶς πλέον λαμπρὲς ἐποχὲς ποὺ γνώρισε ποτέ. Ὁ Φώτιος ἦταν ἀπὸ τὰ πιὸ δυνατὰ πνεύματα, ὁ πιὸ ἔξοχος πολιτικὸς καὶ ὁ πιὸ εὐφυῆς διπλωμάτης ποὺ γνώρισε ὁ πατριαρχικὸς θρόνος τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς χειρισμοὺς τῶν θεμάτων τῆς ἐκκλησιαστικῆς πολιτικῆς ἀκολούθησε τὴ γραμμὴ τῶν προηγουμένων ἀπὸ αὐτὸν πατριαρχῶν Ταρασίου³, Νικηφόρου καὶ

* Ὁ πυρήνας τῆς παρούσας ἐργασίας ἀπετέλεσε εἰσήγηση στὸ Διεθνές-Διαπανεπιστημιακὸ Ἑλληνορωσικὸ Συνέδριο ὑπὸ τὴν Αἰγίδα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μὲ γενικὸ θέμα: «Ἡ Ἱεραποστολική, Φιλολογικὴ καὶ Πολιτιστικὴ προσφορὰ τῶν ἁγίων Ἰσαποστόλων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου στοὺς Σλάβους. Ἀφιερώματα γιὰ τὴν ἐμβάθυνση τῶν σχέσεων Ἑλλάδος καὶ Ρωσίας», Πατριαρχικὴ Ἀνώτατη Ἐκκλησιαστικὴ Ἀκαδημία Κρήτης (Ἡράκλειο 4-6 Νοεμβρίου 2016).

** Ὁ Γεώργιος Παν. Κουντούρης εἶναι Ἐπίκουρος Καθηγητὴς τῆς Ἀνωτάτης Ἐκκλησιαστικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἀκαδημίας Βελλᾶς Ἰωαννίνων.

1. Β. Λαούρδας, «Ὁ Πατριάρχης Φώτιος καὶ ἡ ἐποχὴ του», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, ΛΗ' (1955), σ. 62

2. Ὁ Φώτιος δὲν περιορίσθηκε μόνο στὴ διδασκαλία, ἀλλὰ ἀφιέρωσε σημαντικὸ τμῆμα τοῦ συγγραφικοῦ του ἔργου στὴν ἐπιστήμη τῆς φιλολογίας, ἀφήνοντας ἔτσι σπουδαία φιλολογικὴ κληρονομιά. Μεταξὺ τῶν ἐπιστημῶν ποὺ ἀσχολήθηκε εἶναι ἡ ἱατρικὴ, ἡ νομικὴ, οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες. Α. Α. Vasiliev, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας 324-1204*, τόμ. Α', μτφρ. Δ. Σαβράμη, ἐκδ. Μπεργαδῆ, Ἀθήνα χ.χ., σ. 368.

3. Σημειωτέον ὅτι ὁ Πατριάρχης Ταράσιος, ὁ ὁποῖος ἦταν ἡ ψυχὴ τῆς ἐβδόμης Οἰκουμενικῆς Συνόδου κατὰ τῶν Εἰκονομάχων, ἦταν ἀδελφὸς τοῦ πατέρα τοῦ Φωτίου, Β. Λαούρδας, ὁ.π., σ. 64.

Μεθοδίου. Στὸν αὐτοκρατορικὸ θρόνο βρισκόταν ὁ ἀνήλικος Μιχαήλ Γ' ὑπὸ τὴν κηδεμονία τοῦ θείου του Καίσαρος Βάρδα⁴.

Οἱ Ρῶσοι, λαὸς σκανδιναβικός, ἐμφανίσθηκαν στὴν πορεία τῆς ἐξελίξεως τῶν σλαβικῶν φύλων. Ἔλαβαν τὸ ὄνομά τους ἀπὸ τοὺς Σλάβους καί, κατὰ μία ἄποψη, συγκρότησαν τὴν πρώτη κρατική ὀργάνωση τῶν Σλάβων τοῦ Κιέβου γύρω στὸ 840 καὶ κατὰ τὰ μέσα τοῦ 9ου αἰῶνα τοῦ Νόβγκοροντ. Ἡ πιὸ παλαιὰ μαρτυρία βυζαντινορωσικῆς ἐπαφῆς καταγράφεται τὸ 839, ὅταν οἱ Ρῶσοι ἀπεσταλμένοι στὴν Κωνσταντινούπολη προστατεύθηκαν ἀπὸ τὸν βυζαντινὸ αὐτοκράτορα⁵. Οἱ πληροφορίες ποὺ προέρχονται ἀπὸ τὶς πηγές σχετικὰ μὲ τὶς συγκρούσεις τῶν Ἀράβων καὶ τῶν Βυζαντινῶν ἀρχίζουν αἰφνίδια νὰ ἀναφέρονται στὴν πρώτη ἐπιδρομὴ τῶν Ρώσων ἐναντίον τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Μέχρι τὸν 19ο αἰ. ἐπικρατοῦσε ἡ ἄποψη ὅτι τὸ γεγονός αὐτὸ ἔλαβε χώρα τὸ 865 ἢ τὸ 866 καὶ συχνὰ συνδεόταν μὲ τὴν ἐκστρατεία τῶν Ρώσων ἡγεμόνων Ἄσκολντ καὶ Ντίρ⁶. Μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνεύρεση ὅμως, τὸ 1894, ἐνὸς σύντομου καὶ ἀνώνυμου χρονικοῦ ποὺ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Βέλγο Franz Cumont, ἡ γνώμη αὐτὴ θεωρήθηκε λανθασμένη. Ὡς ἀκριβέστερη ἡμερομηνία τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ρώσων κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως θεωρήθηκε ἡ 18η Ἰουνίου τοῦ 860, ὅποτε οἱ Ρῶσοι ἠττήθηκαν χάνοντας

4. Β. Λαοῦρδας, «Ὁ Πατριάρχης Φώτιος καὶ ἡ ἐποχὴ του», *Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς*, ΛΗ' (1955), σ. 67 καὶ Α. Α. Vasiliev, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας 324-1204*, τόμ. Α', σ. 368.

5. Αἰκ. Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, Β' 1 610-867, δεύτερη ἔκδοση, ἐκδ. Βάνας, Θεσσαλονίκη 1998, σ. 235-236.

6. Ὡς πρῶτος ἡγεμόνας τῶν Βαράγγων Ρῶς ἀναφέρεται ὁ Ροῦρικ ποὺ ἐγκαταστάθηκε στὸ Νόβγκοροντ, τὰ ἀδελφία του ἐγκαταστάθηκαν στὸ Μπιελόζερο καὶ στὸ Ἴζμπόρσκ, ἐνῶ οἱ ἔμποροι Ἄσκολντ καὶ Ντίρ ἐγκαταστάθηκαν στὸ Κίεβο στὰ μέσα τοῦ 9' αἰῶνα καὶ ἔγιναν ἀποδεκτοὶ μὲ εὐμένεια ἀπὸ τὰ σλαβικὰ φύλα τῆς εὐρύτερης περιοχῆς. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας. Ἀπὸ τὴν ἰδρυσή της μέχρι σήμερα*, ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 2005, σ. 13. Σύμφωνα μὲ τὰ ρωσικὰ χρονικὰ οἱ Ἄσκολντ καὶ Ντίρ ἦταν εὐγενικῆς καταγωγῆς, ἀνήκαν στὴν τάξη τῶν βογιάρων καὶ συμπορεύθηκαν μὲ τὸν Ροῦρικ, μὲ τὸν ὁποῖο δὲν εἶχαν συγγένεια. Τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου προερχόταν ἀπὸ τουρκικὴ ρίζα καὶ τοῦ δευτέρου ἀπὸ ἀραβικὴ. Α. Α. Vasiliev, *The Russian Attack on Constantinople in 860*, Michigan 1946, σ. 177. Κατὰ ἄλλες σλαβικὲς πηγές οἱ Ἄσκολντ καὶ Ντίρ δὲν κυβέρνησαν συγχρόνως, ἀλλὰ ὁ ἕνας μετὰ ἀπὸ τὸν ἄλλο, J. Blahoslav Lášek, *Počátky Křesťanství u východních Slovanů*, Nakladatelství Sít, Praha 1997, σ. 37-38.

πολλά από τὰ διακόσια πλοῖα τους⁷. Σὲ μία ἀπὸ τὶς ὁμιλίες του ὁ Πατριάρχης Φώτιος –πὸ ἐξήση τὴν ἐποχὴ τῆς ἐπιθέσεως– μνημονεύει τοὺς Ρώσους ὡς «Σκύθες, τραχεῖς καὶ βαρβάρους», χαρακτηρίζοντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὴν ἐπίθεσή τους βάρβαρη, ἐπίμονη καὶ τρομερὴ σὲ σφοδρότητα⁸, καθὼς λεηλάτησαν ἀνυπεράσπιστες μονὲς καὶ ἐξοχικούς οἰκισμούς στὶς ἀκτὲς τοῦ Βοσπόρου καὶ στὰ Πριγκηπόννησα⁹.

Ἡ ἐπίθεση τῶν Ρώσων στὴν Κωνσταντινούπολη ἔγινε ἀφορμὴ ὥστε ὁ Πατριάρχης Φώτιος νὰ συντάξει δύο ὁμιλίες ὑπὸ τὸν τίτλο «εἰς τὴν ἔφοδον τῶν Ρῶς» πὸν σχετίζονται μὲ αὐτή. Ἡ πρώτη (ΝΑ') ἀφορᾷ τὴν προσπάθεια αἰτιολογήσεως τοῦ γεγονότος καὶ ἡ δευτέρη (ΝΒ') τὴ διάσωση τοῦ βυζαντινοῦ λαοῦ ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐλεημοσύνης τοῦ Θεοῦ. Τὸ ὄνομα τῶν Ρῶς γίνεται γιὰ πρώτη φορὰ γνωστὸ στὴν ἑλληνικὴ ἀπὸ τοὺς προαναφερθέντες λόγους τοῦ Φωτίου, ἐνῶ στὴ λατινικὴ ἀναφέρεται ἤδη ἀπὸ τὸ 835 μ.Χ.¹⁰.

Σύμφωνα μὲ τὴν πρώτη ὁμιλία (ΝΑ') ἡ ἐπίθεση ἔγινε ἐντελῶς αἰφνιδιαστικά, παρ' ὅτι ὁ ἔπαρχος Ἰωρόφας¹¹ εἶχε πληροφορηθεῖ, πιθανῶς ἀπὸ τοὺς Πατζινάκους¹², τὴ μελετώμενη ἀπὸ τοὺς Ρώσους ἐπίθεση

7. A. A. Vasiliev, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας 324-1204*, τόμ. Α', σ. 345. Σημειωτέον ὅτι οἱ ἀρχαιότεροι χρονικογράφοι θεωροῦσαν ὡς ἔτος τῆς ἐπιθέσεως τὸ 866 μ.Χ., ἐνῶ οἱ μεταγενέστεροι τὸ 864. Θεωρεῖται πάλι ἀπὸ κάποιους ἄλλους ὡς πιθανότερη ἡ ἡμερομηνία τοῦ Ἰουνίου τοῦ 861, κατὰ τὸ ἕκτο ἔτος τῆς βασιλείας τοῦ Μιχαὴλ Γ'. Κατὰ τὸν Νικητὰ Παφλαγόνα ἡ ἔφοδος θεωρεῖται σύγχρονη πρὸς τὴ σύνοδο τῆς 25ης Μαΐου 861 (Πρωτοδευτέρα). βλ. Σ. Ἀρίσταρχος, «*Προδιοικήσεις τῆς ΝΑ' ὁμιλίας*», *Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Φωτίου Πατριάρχου Κωνσταντινίου Πόλεως Λόγοι καὶ Ὁμιλίαι Ὁγδοήκοντα Τρεῖς*, τόμ. Β', Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1900, σ. 2-4. Πρβλ. Ἀρχιμ. Β. Κ. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον*, δ' ἔκδοσις, ἐκδ. οἶκος «Ἀστήρ», Ἀθήναι 1978, σ. 406. Πρβλ. Ἴω. Καραγιαννόπουλος, *Τὸ Βυζαντινὸ Κράτος*, 4^η ἔκδ., ἐκδ. Βάνιας, Θεσσαλονίκη 1996, σ. 515.

8. A. A. Vasiliev, *Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας*, ὅ.π. τόμ. Α', σ. 346.

9. Αἰκ. Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, Β' 610-867, σ. 236.

10. A. A. Vasiliev, *The Russian Attack on Constantinople in 860*, σ. 187.

11. Πρόκειται γιὰ τὸν Νικητὰ Ἰωρόφα, ὁ ὁποῖος τοποθετήθηκε ἔπαρχος Κων/πόλεως ἀπὸ τὸν Μιχαὴλ Γ' ὅταν αὐτὸς ἐξεστράτευσε κατὰ τῶν Ἀράβων. Ὁ Ἰωρόφας εἰδοποίησε τὸν αὐτοκράτορα γιὰ τὴν ἐπιχειρήσιμη ἐπιδρομὴ τῶν Ρῶς, βλ. J. B. Bury, *A history of the Eastern Roman Empire from the Fall of the Irene to the Accession of Basil I*, Λονδίνο 1912, σ. 281.

12. Οἱ Πατσινάκοι ὀνομάζονται στὰ βυζαντινὰ κείμενα Πατζινάκοι ἢ Πατζινακίτες, ὄνομα μὲ τουρκικὴ ρίζα. Ἦταν λαὸς νομαδικός, ἀσιατικῆς καταγωγῆς, ὁ ὁποῖος στὴ διάρκεια τοῦ Μεσαίωνα μετακινήθηκε ἀπὸ τὴν κεντρικὴ Ἀσία στὶς παρυφῆς τῆς

καὶ γι' αὐτὸ ἔσπευσε νὰ ἐνημερώσει τὸν Μιχαὴλ Γ'. Τὸ αἰφνίδιο τῆς ἐπιθέσεως μαρτυροῦν τὰ λόγια τοῦ Φωτίου: «τίς ἢ χαλεπὴ αὕτη καὶ βαρεῖα πληγὴ καὶ ὀργή; πόθεν ἡμῖν ὁ ὑπερβόρειος οὗτος καὶ φοβερός ἐπέσκηψε κεραυνός;»¹³. Τῇ σφοδρῇ καὶ ἀνηλεῇ ἐπίθεσιν ὁ Φώτιος περιγράφει ὡς «θάλασσα πυκνὴ καὶ ἀθρόα», ἡ ὁποία δὲν ἔκοψε τοὺς καλάμους τῶν σιτηρῶν καὶ δὲν ἔκοψε ἄγουρους ἀκόμη καρπούς τῶν δένδρων, ἀλλὰ συνέθλιψε οἰκτρῶς τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐξολόθρευσε «τὸ γένος ἅπαν πικρῶς»¹⁴. Αἰτία, κατὰ τὸν Φώτιο, αὐτῆς τῆς βάνουσης ἐπιθέσεως ἦταν οἱ ἁμαρτίες τῶν ἀνθρώπων, καθὼς αὐτοὶ ἀποδείχθηκαν ἀγνώμονες πρὸς τὴν κατὰ καιροὺς εὐεργεσίαν τοῦ Θεοῦ¹⁵. Πρὸς ἐπίρρωση τῶν λεγομένων του, ὁ Φώτιος χρησιμοποιεῖ τὴν εἰκόνα τῆς τιμωρίας τῶν Σοδομιτῶν (Γεν. 19), ἐνῶ γιὰ τὴν χρῆσιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰδωλολατρικῶν καὶ βαρβαρικῶν ἐθνῶν ἐναντίον τοῦ πιστοῦ λαοῦ του, ὡς μέσο παιδαγωγίας καὶ ἐπιστροφῆς του στὸν ἀληθινὸ Θεό, χρησιμοποιεῖ τὰ παραδείγματα τῆς ἐπιθέσεως τῶν Ἀσσυρίων (Ἄββ. 2-3) καὶ τῶν Βαβυλωνίων (Ἱερ. 27-28) ἐναντίον τοῦ «παλαιοῦ Ἰσραήλ»¹⁶. Σύμφωνα μὲ ὀρισμένες πηγές ἡ ἀπομάκρυνση τῶν Ρώσων ὀφείλεται ἄφ' ἑνὸς μὲν στὴ θαυμαστὴ ἐνέργεια τῆς Παναγίας¹⁷, ἄφ'

ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ ἦλθε σὲ ἐπαφὴ μὲ τὸ παραδουναβίο σύνορο τῆς βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας, βλ. Ο. Pritsak, "The Pecenegs. A Case of Social and Economic Transformation" *Archivum Eurasiae Medii Aevi* I (1975), σ. 4-29.

13. Σ. Ἀρίσταρχος, «ΝΑ' ὁμιλία», *Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Φωτίου Πατριάρχου Κωνσταντίνου Πόλεως Λόγοι καὶ Ὁμιλίαι Ὁγδοήκοντα Τρεῖς*, τόμ. Β', σ. 5.

14. Σ. Ἀρίσταρχος, «ΝΑ' ὁμιλία», *Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Φωτίου Πατριάρχου Κωνσταντίνου Πόλεως Λόγοι καὶ Ὁμιλίαι Ὁγδοήκοντα Τρεῖς*, τόμ. Β', σ. 6.

15. Σ. Ἀρίσταρχος, «ΝΑ' ὁμιλία», *Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Φωτίου Πατριάρχου Κωνσταντίνου Πόλεως Λόγοι καὶ Ὁμιλίαι Ὁγδοήκοντα Τρεῖς*, τόμ. Β', σ. 7, ὅπου χαρακτηριστικὰ ἀναφέρει: «ἐρρύσθημεν κακῶν, οἷς πολλάκις συνεσχέθημεν· δέον εὐχαριστεῖν, οὐκ εὐγνωμονήσαμεν· ἐσώθημεν, ἡμελήσαμεν· ἐφρουρήθημεν, κατεφρονήσαμεν· ἐφ' οἷς δέος ἦν τιμωρίαν ὑποσχεῖν».

16. Σ. Ἀρίσταρχος, «ΝΑ' ὁμιλία», *Τοῦ ἐν ἀγίοις Πατρὸς ἡμῶν Φωτίου Πατριάρχου Κωνσταντίνου Πόλεως Λόγοι καὶ Ὁμιλίαι Ὁγδοήκοντα Τρεῖς*, τόμ. Β', σ. 49. Πρβλ. ἐπίσης, Β. Σιδέρη-Παπαδοπούλου, *Δωδεκαπρόφητο Β'*, *Τὸ βιβλίον τοῦ προφήτη Ἀββακούμ*, ἐκδ. Ἑννοια, Ἀθήνα 2008, καὶ Ν. Μ. Παπαδόπουλος, *Τὸ βιβλίον τῶν Θρήνων, Εἰσαγωγή-Κεῖμενο-Ερμηνεία*, Ἀθήνα 2003.

17. Πρβλ. Δ. Β. Γόνης, «Ὁ Φώτιος καὶ οἱ ἱεραπόστολοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος»: *Ἡ προσωπικότητα καὶ ἡ Θεολογία τοῦ Μ. Φωτίου, Ἐπίσημοι Λόγοι ἐκφωνηθέντες ἐπὶ τῇ ἱερᾷ μνήμῃ του κατὰ τὰ ἔτη 1970-2010*, Ἱ. Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σ. 282.

έτέρου δὲ στὴν ἀπροσδόκητη ἐπάνοδο τοῦ βυζαντινοῦ στρατοῦ ποὺ πιθανῶς ἀνάγκασε τοὺς Ρώσους νὰ ὀπισθοχωρήσουν¹⁸.

Ἡ ἐπίθεση τῶν Ρώσων στὴν Κωνσταντινούπολη συνέπεσε μὲ τὴν ἐκστρατεία τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα ἐναντίον τῶν Ἀράβων, ὁ ὁποῖος ἀναγκάσθηκε νὰ ἐπιστρέψει ἀμέσως στὴ Βασιλεύουσα¹⁹. Σύμφωνα μὲ τὰ ρωσικὰ χρονικὰ ἡ ἐπίθεση στὴν Κωνσταντινούπολη ὀφείλεται στὴ δολοφονία ἐμπόρων γιὰ τοὺς ὁποίους δὲν δόθηκε ὀποιαδήποτε ἱκανοποίηση. Ἀναντίρρητο γεγονός πάντως εἶναι ὅτι ὁ πλοῦτος τῆς Βασιλεύουσας ἦταν γνωστὸς στὶς πέριξ αὐτῆς περιοχὲς καὶ οἱ γειτονικοὶ λαοὶ τὸν ἐπιβουλεύονταν²⁰. Τὸ αἰφνίδιο γεγονός εἶναι καὶ ὁ προφανὴς λόγος ποὺ δικαιολογεῖ τὴν ἀτόμη διακοπὴ τῆς περιγραφῆς ἀπὸ τὶς πηγὲς τῶν συγκρούσεων μεταξὺ τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν Ἀράβων. Οἱ Βυζαντινοὶ εὐλόγως θορυβήθησαν γιὰ ἐνδεχόμενες νέες καὶ ὀξύτερες ἐπιθέσεις τῶν Ρώσων. Πρὸς τὸν σκοπὸ αὐτόν, ἐπινόησαν σχέδιο ἀναχαίτισεως πιθανοῦ νέου κινδύνου. Ἐπικεφαλῆς αὐτοῦ τοῦ σχεδίου θεωρεῖται ὁ προικισμένος μὲ ποικίλα χαρίσματα Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης Φώτιος, ὁ ὁποῖος διέγνωσε ὅτι μόνον ἡ μεταστροφή τοῦ νεοσχηματιζόμενου ρωσικοῦ κράτους στὸν Χριστιανισμὸ θὰ μπορούσε νὰ ἀποτρέψει αὐτὴν τὴν ἐπιβουλή²¹. Ὑστερα ἀπὸ σοβαρὲς συνομιλίες καὶ διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν δύο πλευρῶν, ὁ εὐφυῆς καὶ διορατικὸς Πατριάρχης Φώτιος ἔπεισε ἡγετικά στελέχη τοῦ Κιέβου τῆς Ρωσίας νὰ ἀποδεχθοῦν τὴ χριστιανικὴ διδασκαλία²². Παραλλήλως ὑποστήριξε τὴν παραχώρηση σημαντικῶν ἐμπορικῶν προνομίων γιὰ τὴ Ρωσία τοῦ Κιέβου στὶς ἀγορὲς τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Χερσῶνος. Ἡ ὀργανωθεῖσα ἱεραποστολή, ὡς καρπὸς συνεργασίας Ἐκκλησίας καὶ πολιτείας, ὑποσχόταν θεαματικὰ ἀποτελέσματα στὸ Κίεβο καὶ πολιτικὲς προσεγγίσεις²³.

18. Αἰκ. Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, Β'1 610-867, σ. 236-237.

19. G. Ostrogorsky, *Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους*, τόμ. Β', Ἱστορικὲς Ἐκδόσεις Στεφ. Βασιλόπουλος, Ἀθήνα 1979, σ. 102.

20. A. Vasiliev, *The Russian Attack on Constantinople in 860*, Michigan 1946, σ. 186.

21. G. Ostrogorsky, *Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους*, τόμ. Β', σ. 102.

22. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας*, σ. 14.

23. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας*, σ. 14. Πρβλ. G. Ostrogorsky, *Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους*, τόμ. Β', σ. 102 καὶ Αἰκ. Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ Ἱστορία*, Β'1 610-867, σ. 237-238.

Σημειωτέον ότι η ρωσική επίθεση έγινε άφορμη ώστε η αυτοκρατορία να ανανεώσει τις διπλωματικές σχέσεις της με το κράτος των Χαζάρων αποστέλλοντας προς τον σκοπό αυτόν πρεσβεία²⁴. Ουσιαστικά πρόκειται για έναν συνδυασμό της άσκήσεως της επίσημης κρατικής διπλωματίας με το έκκλησιαστικό ιεραποστολικό έργο που εκφράζει το νέο πνεύμα που επικρατούσε στο Βυζάντιο.

Κατά τη μαρτυρία του Φωτίου που χρονολογείται το 867, οί Ρῶσοι «ἐν ὑπηκόων ἀντηλλάξαντο ἑαυτοὺς καὶ προξένων τάξει, ἀντὶ τῆς πρὸ μικροῦ καθ' ἡμῶν λεηλασίας καὶ τοῦ μεγάλου τολμῆματος, ἀγαπητῶς ἐγκαταστήσαντες». Ἡ ἀποδοχὴ μάλιστα τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἦταν ἀποτέλεσμα «πόθου πίστεως καὶ ζήλου», «ὥστε καὶ ἐπίσκοπον καὶ ποιμένα δέξασθαι καὶ τὰ τῶν χριστιανῶν θρησκευόμενα διὰ πολλῆς σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας ἀσπάζεσθαι...»²⁵. Ἡ ιεραποστολικὴ προσπάθεια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κωνσταντινουπόλεως σὲ ἐδάφη τῆς Ρωσίας ἄρχισε λίγο μετὰ ἀπὸ τὴν πρώτη ἐπίθεση τῶν Ρώσων στὴν πόλη²⁶.

Ἡ ἀνωτέρω μαρτυρία εἶναι σύγχρονη τῆς συνοδικῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἱεροῦ Φωτίου στοὺς πατριάρχες τῆς Ἀνατολῆς καὶ καθιστᾶ σαφές ὅτι τὸ ιεραποστολικὸ ἔργο στὴ Ρωσία ἀναλήφθηκε σχεδὸν ἀμέσως μετὰ ἀπὸ τὴν ἐπιδρομὴ τῶν Ρώσων κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ὅτι αὐτὸ ὑπῆρξε ἄμεσα ἀποτελεσματικόν²⁷. Ὁ ἐνθουσιώδης χαρακτήρας τῶν λόγων τοῦ ἱεροῦ Φωτίου συνδέεται καὶ πρὸς τὴ συγκεκριμένη ἐνημέρωσή του, ὅσον ἀφορᾷ τὴν πορεία τοῦ ιεραποστολικοῦ ἔργου, ἔστω κι' ἂν ἰσχυρισθεῖ κάποιος ὅτι ἡ Ἐπιστολὴ λόγῳ τοῦ ὕφους τῆς δικαιολογεῖ κάποιες ὑπερβολές. Κατὰ τὸν ἱερὸ Φώτιο ἡ ἀνάληψη τῆς ιεραποστολῆς ἦταν ἄσκηση τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος «πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν». Στόχος τῆς ιεραποστολῆς ἦταν, ὅπως περιγράφει στὴν ἐπιστολὴ του: «...τῶν παλαιῶν αὐτοῖς δοξασμάτων μετατιθεμένων, καὶ τὴν εἰλικρινῆ

24. G. Ostrogorsky, *Ἱστορία τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους*, τόμ. Β', σ. 102. Πρβλ. Δ. Β. Γόνης, «Ὁ Φώτιος καὶ οἱ ἱεραπόστολοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος», σ. 282.

25. PG 102, 736-737.

26. Β. Λαούρδας, «Ὁ Πατριάρχης Φώτιος καὶ ἡ ἐποχὴ του», σ. 155.

27. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας*, σ. 15. Πρβλ. Ἀρχιμ. Β. Κ. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερον*, σ. 406.

τῶν χριστιανῶν πίστιν ἐκείνων, ἀλλασσομένων»²⁸. Ἐξάλλου μὲ τὴν ἱεραποστολικὴ δρᾶση συνεχίζεται ἡ ἀποστολὴ τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ πραγματώνεται τὸ ρηθὲν: «εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος τῶν ἀποστολικῶν διδαγμάτων, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν»²⁹.

Κατὰ τὴν ἐκτίμηση Σλάβων ἱστορικῶν, τὰ κείμενα τοῦ Φωτίου ἀποτελοῦν τεκμήρια ὅτι δηλ. τὸ ἔτος 867 ὑπῆρχε στὴ Ρωσία κανονικὴ βυζαντινὴ ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση μὲ ἐπικεφαλῆς ἐπίσκοπο. Θέτουν ὅμως κάποιους προβληματισμοὺς γιὰ τὸ ποιὰ κοινωνικὰ στρώματα δέχθηκαν τὸν Χριστιανισμό. Ἀκολουθῶς θέτουν μερικὰ ἐρωτήματα ποῦ ἀφοροῦν τὴν ἴδρυση ναοῦ στὰ ἀρχικὰ στάδια τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὀργανώσεως, διότι ὅπως ἰσχυρίζονται παραμένει ἄγνωστο μέχρι τὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ 9ου αἰ. ποῦ ὑπῆρχε ναὸς στὴ Ρωσία. Ποῦ εἶχε τὴν ἔδρα του ὁ ἐπίσκοπος γιὰ τὸν ὁποῖο κάνει λόγο ὁ Φώτιος στὴν ἐγκύκλιο ἐπιστολὴ του, καθὼς καὶ ποιᾶς ἐθνικότητος αὐτὸς ἦταν. Θεωροῦν ὡς πιθανώτερο ἐνδεχόμενο νὰ ἦταν ἐλληνικῆς καταγωγῆς, χωρὶς ὅμως νὰ ἀποκλείουν καὶ τὴ σλαβικὴ του προέλευση. Ἐπιπλέον θέτουν τὸ ἐρώτημα σὲ ποιὰ γλῶσσα τελοῦσε τὴ θ. λατρεία. Θεωροῦν βέβαιο ὅτι ὅλα αὐτὰ γιὰ τὸν Φώτιο ἦταν γνωστὰ καὶ ἡ ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ του ἔχει ἐνημερωτικὸ χαρακτήρα γιὰ τοὺς πατριάρχες τῆς Ἀνατολῆς, χωρὶς ὁ Φώτιος νὰ λάβει ὑπ' ὄψιν του τὶς ἐπόμενες γενεές³⁰.

Ἄλλη μία σειρὰ μαρτυριῶν ἀποδίδει στὸν Βασίλειο Α' τὸν Μακεδόνα (867-886) ἱεραποστολικὴ δρᾶση στὴ Ρωσία³¹, ἀλλὰ οἱ μαρτυρίες αὐτὲς κρίνονται ἐσφαλμένες ἀκόμη καὶ σχετικὰ μὲ τὰ πρόσωπα, ἀφοῦ ἡ μαρτυρία τοῦ Φωτίου θεωρεῖται ἀναμφισβήτητη³². Παρ' ὅλα αὐτὰ στίς ἐν λόγῳ μαρτυρίες σώζεται ἡ παράδοση γιὰ τὸν τρόπο ποῦ

28. PG 102, 737.

29. PG 102, 737.

30. J. Blahoslav Lášek, *Počátky Křesťanství u východních Slovanů, Nakladatelství Sít, Praha 1997, 52- 53.*

31. Οἱ μαρτυρίες αὐτὲς προέρχονται ἀπὸ τὸν Συνεχιστὴ τοῦ Θεοφάνους, τὸν Γεώργιο Κεδρηνό, τὸν Ἰωάννη Ζωναρᾶ καὶ τὸν Μιχαὴλ Γλυκᾶ, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρουν ὅτι οἱ Ρῶσοι ἀσπάζθηκαν τὸν Χριστιανισμό κατὰ τὴ δεύτερη περίοδο τῆς πατριαρχίας τοῦ Ἰγνατίου (867-877) ἐπὶ βασιλείας Βασιλείου Α' τοῦ Μακεδόνα. (867-886), Δ. Β. Γόνης, «Ὁ Φώτιος καὶ οἱ ἱεραπόστολοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος», σ. 282.

32. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας*, σ. 16.

προσελκύνθηκαν οί Ρῶσοι τοῦ Κιέβου στή χριστιανική πίστη, ἡ ὁποία ἐπετεύχθη μὲ θαυματουργική θεοσημεία (ρίψη τοῦ Εὐαγγελίου στή φωτιά, τὸ ὁποῖο παρέμεινε ἀλώβητο). Μετὰ ἀπὸ τὸ θεόσταλο σημεῖο ἐπακολούθησε τὸ «μαζικό» βάπτισμα τῶν Ρώσων τοῦ Κιέβου³³.

Ἀντιλαμβάνεται ὅμως κανεὶς ὅτι ἡ παράδοση αὐτὴ σχετικοποιεῖται, διότι εἶναι προφανῆς ἡ μὴ ἀνταπόκρισή της στήν πραγματικότητα. Ἄλλωστε τὰ κίνητρα γιὰ τὸ βάπτισμα τῶν κατοίκων τοῦ Κιέβου εἶχαν ἔντονο ἐμπορικό γι' αὐτοὺς χαρακτήρα, ἀλλὰ καὶ πολιτικό γιὰ τοὺς Βυζαντινοὺς.

Παρ' ὅλα αὐτὰ τὸ μικρὸ χρονικὸ διάστημα (860-867) ἡ βυζαντινὴ ἱεραποστολὴ ὑπὸ «ἐπίσκοπον καὶ ποιμένα» εἶχε ἀναλάβει δράση καὶ εἶχε ἐπιτύχει ἐντυπωσιακὰ ἀποτελέσματα μὲ τὴν ὑποστήριξη τῶν ἡγεμόνων Ἄσκολντ καὶ Ντίρ, οἱ ὁποῖοι δέχθηκαν τὸ βάπτισμα καὶ ἀπετέλεσαν μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ φωτεινὸ παράδειγμα γιὰ τὸν λαὸ τους³⁴. Ἐπιπλέον ἀναφέρεται σε σλαβικὲς πηγές ὅτι ἐπάνω στὸν τάφο τοῦ Ἄσκολντ οἰκοδομήθηκε ναὸς πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Νικολάου καὶ ὁ τάφος τοῦ Ντίρ βρισκόταν πίσω ἀπὸ τὸν ναὸ τῆς ἁγίας Ἑλένης³⁵.

Ὡς ἐπίσκοπος, ὁ ὁποῖος προῖστατο τῆς ἱεραποστολῆς, ἀναφέρεται ὁ Μιχαήλ μόνον ἀπὸ τὶς ρωσικὲς πηγές, τὴν «Παλινωδία» τοῦ Ζαχαρία Κοτυστένσκυ (17ος αἰ.) καὶ τὸ χρονικὸ Γκουστίνσκαγια. Σχετικὰ μὲ τὸ ὄνομά του οἱ βυζαντινὲς πηγές δὲν ἀναφέρουν τίποτε³⁶. Παρ' ὅλα αὐτὰ τὸ ἴδιο ὄνομα μνημονεύεται ὡς πρῶτος μητροπολίτης Ρωσίας ἐπὶ ἡγεμονίας Βλαδιμήρου (988-991) καὶ ὡς ἐπικεφαλῆς τῆς βυζαντινῆς ἱεραποστολῆς στή Ρωσία, ἡ ὁποία πέτυχε τὴν ὀριστικὴ μεταστροφή τῶν Ρώσων (988). Μὲ τὴν ἄποψη αὐτὴ συμφωνοῦν καὶ οἱ περισσότεροι τῶν ἐρευνητῶν³⁷. Στὴν πραγματικότητα ὅμως πρόκειται γιὰ δύο διαφορετικὰ πρόσωπα ἀρχιερέων, τὰ ὁποῖα δὲν συμπίπτουν χρονικά. Σχετικὰ μὲ τὸ ἐν λόγω θέμα μερίδα τῶν ρωσικῶν πηγῶν μαρτυροῦν ὡς πρῶτο μητροπολίτη Κιέβου τὸν μητροπολίτη Μιχαήλ, ὡς ἀποσταλέντα

33. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας*, σ. 16.

34. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Β'*, *Ἀπὸ τὴν Εἰκονομαχία μέχρι τὴ Μεταρρύθμιση*, τρίτη ἔκδοση, Ἀθῆναι 2002, σ. 72.

35. J. Blahoslav Lášek, *Počátky Křesťanství u východních Slovanů, Nakladatelství Sít, Praha 1997*, σ. 56-57.

36. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας*, σ. 16.

37. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας*, σ. 16.

ἀπὸ τὸν Πατριάρχη Φώτιο, ἐνῶ ἄλλη μερίδα ἀγνοεῖ γιὰ τὴν ἴδια ἐποχὴ τὸν Μιχαήλ (989-991) καὶ μνημονεύει τὸν Λέοντα (992-1006) ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα³⁸.

Ἡ σημαντικὴ προσχώρηση τῶν κατοίκων τοῦ Κιέβου στὸ χριστιανικὸ βάπτισμα δὲν σήμαινε καὶ τὸν ὀριστικὸ ἐκχριστιανισμὸ τῶν Ρώσων, ἀφοῦ ἡ ἐπιδρομὴ τῶν Ὀλέγκ³⁹ καὶ Ἰγκώρ⁴⁰, ἀπογόνων τοῦ Ροῦρικ⁴¹, στὸ Κίεβο (880-883) ἦταν ἀρκετὴ γιὰ νὰ ἐξαρθρώσει τὸ ὑφιστάμενο ἱεραποστολικὸ ἔργο. Κατὰ τὸν Ἀ.-Αἰ. Ταχιάο «δὲν πρόκειται περὶ μεταστροφῆς ὁλόκληρου τοῦ ἔθνους τῶν Ρώσων στὴ χριστιανικὴ θρησκεία, ἀλλὰ πιθανώτατα ἐκείνων κάποιας περιοχῆς ποὺ γειτόνευε μὲ ἐλληνικὴ ἀποικία στὴν Κριμαία καὶ στὴν ὁποία κατοικοῦσαν καὶ Ρῶσοι»⁴². Ἀνάλογη ἀποψη ἐκφράζουν καὶ Σλάβοι ἱστορικοί, ὅτι ὁ

38. Βλ. «Μιχαήλ, μητροπολίτης Κιέβου», *ΘΗΕ*, τόμ. 8ος, ἐκδ. Ἀθ. Μαρτίνος, Ἀθῆναι 1966, στ. 1191.

39. Πρόκειται γιὰ τὸν Ὀλέγκ τὸν Σοφό, Βάραγγο πρίγκηπα, ἰδρυτὴ τοῦ κράτους τῶν Ρῶς. Ἦταν ὁ πρῶτος πρίγκηπας, ἀπόγονος τοῦ Ροῦρικ, γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα ἐπιβεβαιώνει τὴν ὑπαρξὴ του. Τὸ ὄνομά του προέρχεται ἀπὸ τὸν ἐκσλαβισμὸ τοῦ σκανδιναβικοῦ (Χέλγκι)-Helgi. Ἀνέλαβε χαγάνος τῶν Ρῶς τὸ 879 καὶ τὸ 882 κατέλαβε τὸ Κίεβο ἀπὸ τοὺς Χαζάρους. Πρβλ. Ἀ. Γ. Σαββίδης, «Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Ρώσων καὶ τὸ ρωσικὸ Χρονικὸ τοῦ Νέστορος», *Ἰστωρ* 2 (1992), σ. 83-94. Πρβλ. Ἰω. Καραγιαννόπουλου, *Τὸ Βυζαντινὸ Κράτος*, σ. 516.

40. Ὁ Ἰγκώρ ἦταν Βάραγγος πρίγκηπας τοῦ Κιέβου, ἀρχηγὸς τοῦ Κράτους τῶν Ρῶς γιὰ ἀρκετὰ χρόνια στὸ ἀ΄ ἡμισυ τοῦ 10ου αἰ. μ.Χ. Βασικὴ πηγὴ τῶν βιογραφικῶν στοιχείων του εἶναι τὸ *Πρῶτο Χρονικὸ* ποὺ ἦταν ἀφηγηματικὸ κείμενο γραμμένο στὴν ἀρχαία σλαβικὴ γλῶσσα καὶ περιγράφει τὴν ἱστορία τῶν Ρῶς ἀπὸ τὸ 850 ἕως τὸ 1110. Τὸ *Πρῶτο Χρονικὸ* ὅμως συνετέθη 200 χρόνια ἀργότερα ἀπὸ τὰ περιγραφόμενα σὲ αὐτὸ καὶ δυστυχῶς τὸ γνωρίζουμε μόνο ἀπὸ μεταγενέστερα ἀντίγραφα. Πρβλ. Ἀ. Γ. Σαββίδης, «Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Ρώσων καὶ τὸ ρωσικὸ Χρονικὸ τοῦ Νέστορος», σ. 83-94.

41. Ὁ Ροῦρικ ἢ Ριούρικ (830-879) θεωρεῖται γενάρχης τῶν Ρουρικίδων, τῆς ἀνώτερης κοινωνικῆς τάξης ποὺ κυβέρνησε τὸν ἀνατολικό-σλαβικὸ κόσμο ἀπὸ τὸν 9ο ἕως τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνα. Ἡ ἔρευνα δὲν ἔχει ἀποδείξει ἀκόμη ἐὰν πρόκειται γιὰ ἱστορικὸ πρόσωπο, γιὰ θρῦλο ἢ γιὰ κάποιον ἱστορικὸ μὲν πρόσωπο, στὸ ὁποῖο ὅμως ἀποδόθηκαν μετὰ θάνατον περισσότερα κατορθώματα ἀπ' ὅσα πραγματικὰ ἔκανε. Κατὰ τὴν παράδοση ὁ Ροῦρικ ἦταν φύλαρχος τῶν Ρῶς, ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποῖου ἡ φυλὴ του ἔγινε ἡ σπουδαιότερη ἀνάμεσα στοὺς Βαράγγους (ἀνατολικὸ παρακλάδι τῶν Βίκινγκ), μὲ ἀποτέλεσμα οἱ δύο ὀνομασίες νὰ γίνουν ταυτόσημες. Ἡ μόνη πηγὴ σχετικὰ μὲ αὐτὸν εἶναι τὸ *Πρῶτο Χρονικὸ*. Πρβλ. Ἀ. Γ. Σαββίδης, «Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Ρώσων καὶ τὸ ρωσικὸ Χρονικὸ τοῦ Νέστορος», σ. 83-94.

42. Ἀ.-Αἰ. Ν. Ταχιάος, *Βυζάντιο καὶ Ρωσία, Θέματα πνευματικῶν καὶ πολιτιστικῶν σχέσεων*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 2016, σ. 11, ὅπου ἐπίσης σημειώνεται

Χριστιανισμός διείσδυσε στη Ρωσία από τη Χερσώνα και ότι πριν από το έτος 867 υπήρξε εκκλησιαστική διοίκηση⁴³. Ο Όλεγκ⁴⁴ δὲν στράφηκε ἄμεσα ἢ ἔμμεσα κατὰ τῶν χριστιανῶν. Ἦταν ὅμως μεγάλη ἡ συρροή τοῦ βαραγγικῶ καὶ σλαβικῶ εἰδωλολατρικῶ στοιχείου ποῦ κατέστησε ἀναπόφευκτη τὴν ἐκ νέου ἐπικράτηση τῆς εἰδωλολατρείας. Παρὰ ταῦτα ἡ διοργάνωση καὶ ἡ ἐπέκταση τοῦ κράτους τοῦ Κιέβου ἀπὸ τὸν Όλεγκ καὶ τὸν διάδοχό του Ἰγκώρ σὲ βάρος τοῦ χαζαρικῶ χαγανάτου τῆς Ἰτὴλ ἐπηρέασαν εὐνοϊκὰ τὴ διεύρυνση τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν Κιέβου-Κωνσταντινουπόλεως, καὶ κατ' ἐπέκταση τὴ διείσδυση τοῦ Χριστιανισμοῦ κυρίως ἀπὸ τοὺς Ρώσους ἐμπόρους⁴⁵. Ἄς σημειωθεῖ ὅμως ὅτι παρὰ τὴν ἐπικράτηση τοῦ εἰδωλολατρικῶ στοιχείου δὲν ἐξαφανίσθηκε παντελῶς ὁ σπόρος τῆς χριστιανικῆς πίστεως –δεδομένου ὅτι στοὺς τάφους τῶν ἡγεμόνων Ἄσκολντ καὶ Ντίρ ὑπῆρχαν χριστιανικοὶ ναοί– ἀλλὰ διατήρησε τὴ δυναμικὴ του, δημιουργώντας στὶς ἐπόμενες δεκαετίες (945) πολυάριθμη κοινότητα μὲ δικό της ναὸ πρὸς τιμὴν τοῦ προφήτη Ἡλία⁴⁶. Ἀργότερα δὲ καὶ μᾶλλον μετὰ ἀπὸ τὸ βάπτισμα τοῦ Μεγάλου Ἡγεμόνα Βλαδιμήρου καὶ τῶν Ρώσων (988) ἰδρύθηκε ἡ μητρόπολη Κιέβου καὶ πάσης Ρωσίας μὲ κανονικὴ διοικητικὴ ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο⁴⁷.

Οἱ βυζαντινοὶ χρονικογράφοι δὲν διέσωσαν ἐπαρκῆ στοιχεῖα γιὰ τὴν πρώτη αὐτὴ ἱεραποστολὴ ἐπὶ Μεγάλου Φωτίου στὸ Κίεβο. Θεωρεῖται ὅμως βέβαιον ὅτι αὐτὴ ὁργανώθηκε ἀπὸ τὸν ἱερὸ Φώτιο κατὰ τὸ πρότυπο τῶν ἄλλων ἱεραποστολῶν μὲ τὰ ιδιαίτερα χαρακτηριστικὰ τους ἢ καθεμία, σύμφωνα μὲ τοὺς διάφορους βυζαντινοὺς ἱεραποστολικούς

ὅτι οἱ Βυζαντινοὶ ἦταν πλήρως ἐνημερωμένοι γιὰ ὅτιδήποτε συνέβαινε στὸν κόσμον τῶν Ρώσων μὲσω τῶν κατασκόπων ποῦ διέθεταν, οἱ ὁποῖοι γνώριζαν τὴ γλῶσσα τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ.

43. J. Blahoslav Lášek, *Počátky Křesťanství u východních Slovanů*, σ. 53.

44. Ο Όλεγκ ἐπικράτησε μὲ τὸν γιὸ του Ἰγκώρ μὲ δόλο στὸ Κίεβο, ἀφοῦ φόνευσε τοὺς χριστιανούς ἡγεμόνες Ἄσκολντ καὶ Ντίρ, βλ. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία Β'*, σ. 74.

45. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας*, σ. 17.

46. Δ. Β. Γόνης, «Ὁ Φώτιος καὶ οἱ ἱεραπόστολοι Κύριλλος καὶ Μεθόδιος», σ. 283. Πρβλ. Ἀρχμ. Β. Κ. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερα*, σ. 407.

47. Βλ. Φειδᾶς, «Ὁ ἱερὸς Φώτιος καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας», *Ἡ προσωπικότητα καὶ ἡ Θεολογία τοῦ Μεγάλου Φωτίου, Ἐπίσημοι Λόγοι ἐκφωνηθέντες ἐπὶ τῇ ἱερᾷ μνήμῃ του κατὰ τὰ ἔτη 1970-2010*, Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, σ. 346.

σχεδιασμούς⁴⁸, όπως ήταν εκείνες των Κυρίλλου και Μεθοδίου, οι οποίοι απέστάλησαν κατά την ίδια εποχή στους Σλάβους, γι' αυτό και τα αποτελέσματα θεωρούνται ότι ήταν ανάλογα.

Τα έμπορικά προνόμια, τα οποία παραχωρήθηκαν με προφορικές συμφωνίες ή και με επίσημες συνθήκες κατά τον Ι' αιώνα από τους Βυζαντινούς στη Ρωσία του Κιέβου, ήταν ποικίλα. Αυτά ήταν πάντοτε συνδεδεμένα με τα βυζαντινά συμφέροντα στις βόρειες περιοχές του Ευξείνου Πόντου. Άπαραίτητη για την εξασφάλισή τους ήταν ένα είδος βυζαντινο-ρωσικής στρατιωτικής συνεργασίας, γι' αυτό και οι Ρώσοι του Κιέβου ανέλαμβαναν σε κάθε συμφωνία τη συμβατική υποχρέωση να ανταποκρίνονται πρόθυμα στις σχετικές προτάσεις του Βυζαντίου. Τα έμπορικά προνόμια των Βαράγγων⁴⁹ ή Σλάβων εμπόρων του Κιέβου της Ρωσίας άφοροῦσαν κυρίως την αναγνώριση του δικαιώματος της χρησιμοποίησεως των έμπορικῶν αγορῶν της Βασιλεύουσας και της Χερσῶνος, χωρίς βέβαια εμπόδια για την εισαγωγή και την πώληση τῶν έμπορευμάτων τους, ἀλλὰ και χωρίς να ἔχουν τὴν ὅποιαδήποτε δασμολογική ἐλάφρυνση ἢ ἀπαλλαγή. Στὴν πραγματικότητα οἱ Ρῶσοι ἔμποροι κατέβαλαν τὸν καθωρισμένο τελωνειακὸ φόρο για τὴν εισαγωγή ἔμπορικῶν ἀγαθῶν, ἀλλὰ και μόνον ἢ κατοχύρωση τοῦ δικαιώματος νὰ μετέχουν ἐλεύθερα στὴν ἀγορὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἦταν πολὺ σημαντικό γεγονός⁵⁰.

Οἱ ἔμπορικὲς σχέσεις τοῦ Βυζαντίου και τῆς Ρωσίας κατοχυρώθηκαν με τρεῖς ἀξιόλογες ἔμπορικὲς συνθήκες (τὸ 911, 945, 971), οἱ ὁποῖες ἀκολούθησαν μετὰ ἀπὸ ἀντίστοιχες ἐπιδρομὲς τῶν Ρώσων κατά τοῦ Βυζαντίου⁵¹. Ὅμως ἡ βάση για τὴ σύναψη αὐτῶν τῶν συμφωνιῶν

48. Α.-Αί. Ν. Ταχιάς, *Βυζάντιο και Ρωσία*, σ. 98-107.

49. Τὸ ὄνομα Βάραγγοι δόθηκε ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς και τοὺς Ἀνατολικούς Σλάβους στὸν λαὸ τῶν Βίκινγκ ποὺ κατευθύνθηκε ἀνατολικά. Διεδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στὴν ἱστορία τῆς Ρωσίας, ἀφοῦ μετὰξὺ 9ου και 12ου αἰ. δημιούργησαν και ἐξουσίασαν τὸ πρῶτο μεσαιωνικὸ κράτος τῶν Ρῶς. Ὁ ρόλος τους στὴ ρωσικὴ ἱστορία ὑπῆρξε σημαντικός, διότι ἀκόμη και τὸ ὄνομα «Ρωσία» εἶναι βαραγγικὸ και ὄχι σλαβικό. Οἱ Βάραγγοι κατοικοῦσαν στὰ ἐδάφη τῆς σημερινῆς Δανίας και Σουηδίας και ἐμφανίσθηκαν κατά τὰ μέσα τοῦ 8ου μ.Χ. αἰ. Μ. Δένδιας, «Οἱ Βάραγγοι και τὸ Βυζάντιον», *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς και Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*, τόμ. Θ', σ. 149-221.

50. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας*, σ. 17-18.

51. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας*, σ. 18.

φαίνεται ότι δημιουργήθηκε ήδη από την περίοδο μετά από την πρώτη επίθεση του 860-861 – ή ακόμη πολύ προγενέστερα κατά το 838, όταν οι ρωσικοί δρόμωνες είχαν φθάσει στα παράλια της Κωνσταντινουπόλεως «μὲ σκοπὸ τὴ φιλία» (*amicitiae causa*)⁵². Ἐξ ἀφορμῆς αὐτῶν ἀντιλαμβάνεται κανεὶς ὅτι οἱ ἐν λόγῳ ρωσικὲς ἐπιδρομὲς ὤθησαν τὸ Βυζάντιο νὰ ἀσκήσει συγκεκριμένη πολιτικὴ, προκειμένου νὰ ἀναχαιτίσει τὸν ἐπεκτατισμὸ τῶν Ρώσων. Μέσα σὲ αὐτὸ τὸ πλαίσιο τῶν ἐμπορικῶν μέτρων ἐντάχθηκε καὶ ἡ συστηματικὴ διάδοση τοῦ Χριστιανισμοῦ μεταξὺ τῶν Ρώσων ἐμπόρων⁵³, οἱ ὅποιοι ἐν τινι μέτρῳ μποροῦσαν νὰ θεωρηθοῦν ὡς οἱ πρῶτοι ἀνεπίσημοι ἱεραπόστολοι στὴ Ρωσία. Πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ χρησιμοποιήθηκε ὡς κέντρο ἱεραποστολῆς τὸ προάστιο τοῦ Ἁγίου Μάμαντος στὶς Βλαχέρνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅπου βρισκόταν καὶ ἡ ἀγορὰ τῶν Ρώσων, καὶ συνδέθηκε μὲ τὴ μεταστροφή τῶν Ρώσων ἐμπόρων στὸν Χριστιανισμό⁵⁴. Αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα οἱ μεταστραφέντες στὸν Χριστιανισμὸ Ρῶσοι ἔμποροι νὰ τύχουν εὐμενέστερης ἀντιμετωπίσεως ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς ἐν σχέσει πρὸς τοὺς εἰδωλολάτρες συμπατριῶτες τους⁵⁵, ἀφοῦ παράλληλα εἶχαν ἐξασφαλίσει καὶ τὴ θρησκευτικὴ ἀνοχὴ τῶν ἡγεμόνων τοῦ Κιέβου⁵⁶.

Μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ τὰ διαδραματισθέντα γεγονότα ἀκολούθησε τὸ βάπτισμα τῆς ἡγεμονίδος τοῦ Κιέβου Ὀλγας, συζύγου τοῦ Ἰγκῶρ, τὸ 955⁵⁷ ἢ κατ'ἄλλες πηγὰς τὸ 957⁵⁸ στὴν Κωνσταντινούπολη – χωρὶς καὶ αὐτὲς οἱ χρονολογίαι περὶ τοῦ βαπτίσματος νὰ εἶναι ἀκριβεῖς. Αὐτὸ τὸ γεγονὸς θεωρεῖται καθοριστικῆς σημασίας γιὰ τὴν περαιτέρω συστηματικὴ καὶ οὐσιαστικὴ ἐξάπλωση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴ Ρωσία

52. A. A. Vasiliev, *The Russian Attack on Constantinople in 860*, σ. 233.

53. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας*, σ. 18.

54. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας*, σ. 19.

55. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας*, σ. 19.

56. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας*, Β', σ. 75.

57. J. Blahoslav Lášek, *Počátky Křesťanství u východních Slovanů*, σ. 69. Πρὸβλ. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας*, σ. 20-26.

58. Ruzena Dostalova, *Byzantska Vzdělanost*, Vysehrad, Praha 1990, σ. 73. Πρὸβλ. Βλ. Φειδᾶς, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία τῆς Ρωσίας* Β', σ. 76-78 καὶ Ἀρχιμ. Β. Κ. Στεφανίδης, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία ἀπ' ἀρχῆς μέχρι σήμερα*, σ. 407.

καί τὴν ἔνταξη τῶν Ρώσων καὶ τῶν Σλάβων στὴν εὐρωπαϊκὴ οἰκογένεια⁵⁹, δεχόμενοι ἐπιδράσεις ἀπὸ τὸ εὐρύτερο πλαίσιο τῆς ὀργανώσεως τοῦ δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ βίου τοῦ Βυζαντίου, ἰδιαιτέρως δὲ στὸ οἰκογενειακὸ δίκαιο καὶ στὴν ἀπονομὴ τῆς δικαιοσύνης⁶⁰. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο προέκυψαν τὰ θαυμαστὰ ἀποτελέσματα ποὺ γνωρίζουμε, βασισμένα στὶς ἰδιαιτερότητες ποὺ καθιερώθηκαν κατὰ τὴν ἄσκηση τοῦ ἱεραποστολικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως.

Συμπεράσματα

Ἡ χαρισματικὴ καὶ ἡγετικὴ προσωπικότητα τοῦ Μεγάλου Φωτίου σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ποιμαντικὴ του διακονία ἀνεδείχθη γιὰ μία ἀκόμη φορὰ μέσα ἀπὸ κρίσιμες στιγμές, ὅταν δηλαδὴ ἕνας νεοφανὴς λαός, οἱ Ρῶσοι, ἐστράφησαν ἐναντίον τοῦ Βυζαντίου. Ὁ Φώτιος, σὲ συνεργασία μὲ τὴν πολιτειακὴ ἡγεσία, ἀφ' ἑνὸς προστάτευσε τὴν αὐτοκρατορία ἀπὸ ἕναν ἐπιπλέον κίνδυνο, ἀφ' ἑτέρου συνέβαλε στὴ σταδιακὴ ἐξ-ἀπλωση τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ στὴ διεύρυνση τῶν πολιτικῶν καὶ ἐμπορικῶν συναλλαγῶν τοῦ Βυζαντίου μὲ τοὺς σλαβικοὺς λαούς.

Ὁ ἐκχριστιανισμὸς τῶν Ρώσων τοῦ Κιέβου, βασιζόμενος σὲ δοκιμασμένες καὶ ἐπιτυχημένες ἱεραποστολικὲς προσπάθειες, ὀφείλεται σὲ μία ἀμφίδρομη πολιτικὴ καὶ ἐμπορικὴ σχέση μὲ ἀμοιβαῖα συμφέροντα καὶ ὀφέλη. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐπετεύχθη ἡ πολιτισμικὴ ἀναγέννηση τῶν σλαβικῶν λαῶν καὶ ἡ πνευματικὴ τους συγγένεια μὲ τὴ μητέρα Ἐκκλησία τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἡ ἱεραποστολικὴ προσπάθεια τῶν Βυζαντινῶν μὲ ὅλα τὰ συνεπαγόμενα ὀφέλη γιὰ τὸν κόσμον τῶν Ρώσων καὶ γενικώτερα τῶν Σλάβων καρποφόρησε ἴσως ἕνα μοναδικὸ στοιχεῖο ἐνότητος μεταξὺ τῶν ποικίλων σλαβικῶν φυλῶν καὶ διαλέκτων καὶ στέρωσε μέχρι σήμερα τὴν ἐνότητα τῆς κοινῆς πίστεως μεταξὺ τῶν Σλάβων καὶ τῶν Ἑλλήνων Ὀρθοδόξων.

Ἐμπορικὰ ὀφέλη, στρατιωτικὴ συνεργασία, οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη, πολιτικὴ σταθερότητα καὶ τόσα ἄλλα ἀγαθὰ εἰρήνης θεμελιώθηκαν στὴν

59. Rusena Dostalova, *Byzantska Vzdelenost*, Vysehrad, Praha 1990, σ. 73.

60. Δαμασκηνὸς Ἀλεξ. Παπανδρέου, μητρ. Ἑλβετίας, *Ὁρθοδοξία καὶ Κόσμος*, ἐκδ. Τέρτιος, Κατερίνη 1993, σελ. 87-89.

ἐν Χριστῷ κατήχηση τῶν νεοφανῶν λαῶν. Μέσω αὐτῶν ἐξασφαλίσθηκε ἡ ἔνταξή τους στὴν οἰκογένεια τῆς Ὁρθοδοξίας καθὼς καὶ τὸ ἄνοιγμα τῶν ἐθνῶν αὐτῶν πρὸς τὰ συγγενικά μὲ αὐτὰ ἔθνη καὶ κυρίως μὲ τὰ παλαιότερα χριστιανικά ἔθνη τῆς ὀρθόδοξης Ἀνατολῆς.

Μὲ τὴ διεύρυνση τῶν σχέσεων αὐτῶν καὶ τὴν ἀπόρριψη κάθε ἐχθρικῆς, ἐσωστρεφοῦς διαθέσεως, παραλλήλως μὲ τὶς εὐλογες πολιτικὲς σκοπιμότητες, συνετελέσθη γιὰ τοὺς λαοὺς αὐτοὺς ἓνα σπουδαῖο ἐπίτευγμα, τὸ ὁποῖο καὶ οἱ ἴδιοι μέχρι τὶς ἡμέρες μας δὲν ἄφησαν ἀναξιοποίητο: ἐντάχθηκαν στὴ μεγάλη πολιτισμικὴ κοινότητα τοῦ ὀρθόδοξου κόσμου, ὁ ὁποῖος εἶχε προσλάβει καὶ εἶχε ἀξιοποιήσει περαιτέρω τόσο τὸν κλασικὸ ἑλληνικὸ πολιτισμὸ, ὅσο καὶ τὶς διοικητικὲς καὶ ὀργανωτικὲς τῶν κρατικῶν μηχανισμῶν ἀρχῆς τοῦ ρωμαϊκοῦ δικαίου.

SUMMARY

The Ecclesiastic Politics of Byzantium in the era of Photius the Great, and the Christianisation of the Kievan Rus

By George Pan. Kountouris

Assistant Professor, University Ecclesiastical Academy of Vella of Ioannina

The attack by the Russians on Constantinople (860 AD) came at the same time as the Byzantine emperor's defence against an Arab attack, forcing him to return to the capital.

This failed attack was the cause of two speeches by Patriarch Photius entitled "On the Russian attack". The first speech (51) tried to examine the reasons for this event while the second (52) was on the saving of the Byzantine populace, thanks to God's mercy. This was the first mention in Byzantium of the Russians, when Latin texts had already made mention of them by 835.

In fear, the Byzantines created a plan to repel a possible further Russian attack. The creator of this plan was the charismatic Patriarch Photius,

who recognized that only the conversion of this new Russian nation into a Christian polity could deflect the new danger that they posed. As a result of serious discussions and negotiations between the two governments, the brilliant and visionary Photius was able to convince the leaders of the Kievan Rus to accept Christian teachings. Photius also supported the giving of important commercial rights to the markets of Constantinople and Cherson, to the Russians. As a benefit of the cooperation between state and church, this Christian mission promised impressive benefits of this pact to the Kievans.

The acceptance of the Christian teachings, by the Russians, was thought to be the result of «πόθου πίστεως και ζήλου» (religious zeal), «ὥστε και ἐπίσκοπον και ποιμένα δέξασθαι και τὰ τῶν χριστιανῶν θρησκευματα διὰ πολλῆς σπουδῆς και ἐπιμελείας ἀσπάζεσθαι...» (so that they -the Russians- were ready to accept Christian teachings and a bishop). This mission by the See, in Russia, started soon after the first attack by the Russians on Constantinople, in 860 AD.